

SAKRALINIŲ KOMPLEKSŲ TIPAI

Zina Masilionytė

Kauno technologijos universitetas, Statybos ir architektūros fakultetas

Įvadas

Sakraliniai kompleksai yra vieni iš estetiškiausių ir įdomiausių pastatų grupių, formuojančių miesto erdves prie kulto statinių. Mažų miestelių ir bažnytkaimių užstatymo struktūroje jie užima ypatingą vietą, suformuodami vizualiai patrauklią erdvę prieš pagrindinį sakralinio komplekso statinį-bažnyčią ar kitą kulto pastatą. Istorijos raida kinta ir vystosi įliedama į miesto urbanistinę struktūrą vis kitokias planines ir erdvinės formas. Tačiau mieste esančios vietos ir erdvės, turinčios vadinamąją šventumo aurą ir sakralumą, spinduliuoja žmogui tam tikrą nesuprantamą, bet pritraukiantį tam tikrą vietovės bioenergetinį lauką. Tokiu būdu sakralinė erdvė miestovaizdyje įgauna įvairių jos suvokimo formų, kurios kinta nuo socialinių aspektų iki materialiujų antropogeninių elementų išdėstymo esamoje jos zonoje. Šios sakralinių kompleksų erdvės veikia kaip traukos taškai ir vizualiai patrauklios teritorijos.

Tyrimo objektas – sakraliniai kompleksai ir jų vystymasis nuo sakralaus centro iki šiuolaikinių kompleksų, įsiliejančių į urbanistinę struktūrą.

Straipsnio tikslas – supažindinti su sakralinių kompleksų samprata ir apžvelgti jų susiformavimo tipus, susiklosčiusioje istorijos raidoje.

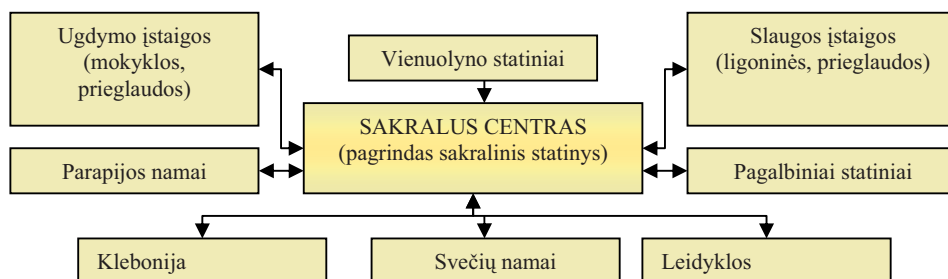
Uždaviniai: apibūdinti sakralinius kompleksus, susiformavusius urbanistinėje struktūroje. Pa-

teikti pavyzdžių, kokie sakraliniai kompleksai išsirutuliojo istorijos raidoje.

Tyrimo metodai: užsienio ir Lietuvos literatūros analizė.

Sakralinių erdvių formavimasis istorijos raidoje

Sakralinis kompleksas – pirmiausia tai pirminis miestovaizdžio formavimo pagrindas, kurį sudaro sakraliniams poreikiams tenkinti skirtų objektų sanauja. Ji formuojama remiantis susiklosčiusios kultūros ir religijos pamatiniais standartais. Sakralinius kompleksus sudaro pagrindinis statinys – kulto pastatas, būtent: bažnyčia, mečetė, cerkvė ar kt. Šis pagrindinis kulto statinys visuomet būna akcentas. Vykdamas įvairias religijos funkcijas ir su jomis susijusias veiklas, šalia pagrindinio kulto pastato miesto urbanistinėje struktūroje išsiterpia pagalbiniai pastatai, kuriuos galima apibrėžti kaip dominantes. Šie pagalbiniai statiniai pagal toje vietoje susiklosčiusius poreikius ir bažnyčios atliekamą misiją gali būti 1) pagrindiniai statiniai ir 2) pagalbiniai statiniai. Pagrindiniai – klebonija, parapijos namai, vienuolynas. Šalutiniai, jiems talkinantys objektai labiau pabrėžia atliekamą konkrečią misiją: mokykla, ligoninė, senelių namai, prieglaudos, leidyklos, spaustuvės, svečių namai, viešbučiai ir t. t. Tokiu atveju jau suformuojamas labai aiškus sakralinis kompleksas (1 pav.).

1 pav. Sakralinių kompleksų schema

Nagrinėjant miestų urbanistines struktūras, šie sakraliniai kompleksai palieka labai ryškų išpaudą miestovaizdžio urbanistiniame planavime ir jo kraštovaizdžio formavimo sferoje. Jų susikirstymo pagal tipus tikslas – susipažinti su sakraliniais kompleksais pagrindinėse susiklosčiusiose religijose:

krikščionių, induistų ir musulmonų. Pateikti pagrindinius sakralinių kompleksų formavimo principus, kurie nuo seniausių laikų tapo miestovaizdžio sakraliausių vietų estetiškiausiomis erdvėmis ir traukos taškais – katalizatoriais.

Sakralinių kompleksų erdvės istorijos raidoje

Religija žmogų lydėjo nuo pat jo evoliucijos pradžios. Daugiausia žinių apie tai teikia archeologiniai radiniai. Vystantis žmonijos kultūrai, religijos samprata tobulėjo ir plėtėsi. Kartu pradeda formuotis pirmosios sakralių vietų estetinės sampratos. Jų vietose seniausiais laikais sakralinių kompleksų papildomų statinių nebūta. Tačiau padedamas tvirtas traukos zonos taško pagrindas, kurį nulėmė žmogaus vidiniai poreikiai. Manoma, kad tuo metu jie buvo susiję su medžioklės ir gamtos duotomis dovanomis, prašant gamtos stichijų geresnių sąlygų medžioklei, kelionei ir pan. Tuo metu žmonių gyvenimo sąlygos labai priklausė nuo klimato kaitos, kuri lemdavo derlingus ar nederlingus metus. Stebėdami gamtos reiškinius, žmonės pradėjo ieškoti sėkmės būdų, kaip prisišaukti kuo palankesnius klimato pokyčius jų gerovei sukurti. Taip pradeda formuotis pirmųjų seniausių pasaulyje religijų pagrindai. Tuo metu prasideda vadinamasis šamanizmo laikotarpis, istorijoje apibrėžiamas kaip pirmykštis. Jo sakraliausias centras yra laužas, jo šiluma ir šviesa – traukos pagrindas, paremtas žmonių poreikių tenkinimu: pasišildyti ir pabūti šviesoje. Vėliau tai peraugo į sakralų centrą.

Šalia ugnivietės pradeda formuotis jos aplinka su pirmaisiais mažosios architektūros elementais: skulptūromis ir erdve apie ją. Skulptūros būdavo daromos iš akmenų arba akmenų, sumaišytų su moliu, krūvų, o ant jų uždėdavo lokio galvą. Tokių pirmųjų skulptūrų paskirtis nelabai aiški, tačiau archeologai daro prielaidą, kad tai būta mokymosi priemonė vaikams, kurie tuometinėmis gyvenimo sąlygomis turėjo įgyti medžioklinių įgūdžių nuo pat ankstyvos vaikystės. Kita nuomonė, kad tai – stabas, kurį galbūt garbindavo pirmykštės bendruomenės žmonės, kadangi meškos ar kito didelio gyvūno sumedžiojimas reiškė tuometiniam žmogui sėkmingą išgyvenimą-peržiemojimą. Tačiau viena aišku, kad tai – pirmoji sakralių vietų ir sakralinių kompleksų reiškinų užuomazgų pradžia.

Vėliau, plečiantis žmonių bendruomenėms ir dėl nusistovėjusio sėslumo formuojantis pirmiesiems kaimams, sakralios erdvės pradedamos labiau išskirti. Indoeuropiečiai, iš kurių ir mes kilę, bei kitos kultūros ugnį pakylėja į patį aukščiausią vietovės tašką. Suformuoja pirmąjį, aiškias formas turintį mažosios architektūros statinį ugniakurą – aukurą (2 pav.) arba jo atmainą – dubenuotus akmenis.

Senasis tikėjimas buvo labai įvairus, jo formos susijusios su istoriniu laikotarpiu, kuris kartais buvo taikus ir malonus, o kartais – žiaurus ir varginantis. Vienokius dievus turėjo žemdirbiai, kitokius – kariai, dar kitokius – burtininkai. Buvo daug bendrumų, kurie ir sudarė senos bei turtingos kultūros pamatą (Trinkūnas, 2003).

Nagrinėti baltų mitologiją tiesiog skatinte ska-

2 pav. Rambyno aukuras

tina patys senieji mitologijos šaltiniai, kurių išlikę iš visų trijų baltų gyventų arealų. Žinių apie rytų baltų dievus yra iš XIII a., o apie vidurio ir vakarų – iš XVI–XVII a. Tiesa, užuominų pasitaiko ir iš gerokai senesnių laikų (Vėlius, Beresnevičius, 2004). Lietuvos pagoniškosios vietos – šventavietės daugiausia tyrinėtos V. Vaitkevičiaus. O monografijoje šventavietės katalogizuotos. Šių sakralių erdvių tyrinėjimai rodo, kad pagoniškos sakraliosios vietos erdvės buvo atviros, gamtinės ir architektūriniu požiūriu gana paprastos, tačiau ypatingai įlietos į gamtinę aplinką. Nors ikirikščioniškos šventvietės yra žinomos ir kaimyninėse šalyse, dažna Lietuvos šventviečių grupė unikali, taip yra pabrėžiama jų svarba, puoselėjant etninę lietuvių kultūrą (Vaitkevičius, 2008).

Baltų tradicija – tai pasaulėjauta, senasis tikėjimas, papročiai, tautosaka ir pan., o Romuva simbolizuoja šios tradicijos vieningumą ir tęstinumą. Yra žinių iš XIV a., jog baltų žemių viduryje (šiandien tai Karaliaučiaus sritis) buvusi ypatinga Romuvos šventovė, gerbta visos Baltijos tautų. Joje degė amžinoji ugnis, kurios šviesa ir ramybė (tokia ir Romuvos vardo prasmė) sklido po Pabaltijį ir toliau. Deja, šią ugnį užgesino naujos religijos platintojai. Tada ir prasidėjo sunkūs laikai prigimtiniam tikėjimui bei savitoms tradicijoms (Trinkūnas, 2003).

Vieta, skirta gamtos jėgoms garbinti ir joms derlių aukoti, suformuojama kaip pirma estetiškiausia sakralioji kraštovaizdžio teritorija, kurioje esantys elementai puoselėjami ir keičiami pagal poreikius. Vėlesniame etape išsivysto į dar tobulesnę formų ir objektų sąkaupą. Vieni įdomesnių tokių statinių struktūrų yra megalitiniai statiniai. Vienas iš žinomiausių ir geriausiai išsilaikiusių Lietuvoje yra tolėliau nuo didžiųjų miestų. Pačioje Žemaitijos glūdumoje, netoli Tverų miestelio, šalia Lopaičių piliakalnio yra vieta, „Šventviete“ vadinama. Iš įvairių akmeninių konstrukcijų išskiria viena akmenų krūva, labai primenanti dolmeną (Megre, 2005). Pasaulio

praktikoje dar vienas įdomūs ir mįslingas archeologams yra Stounhendžas (3 pav.). Nagrinėjant dolmenus ir kitus megalitinius statinius kraštovaizdyje, pastebima, kad jie įeina į kitą istorijos etapą, kuriame labai pabrėžiamas sakralinio centro išraiškumas. Archajinėms tradicijoms būdinga mistinio šventojo centro idėja išreiškia religinius ir kosmologinius vaizdinius, apimančius esminės „pasaulio ašies“ (*axis mundi*) ir su ja susijusių „pasaulio paveikslo“ (*imago mundi*) bei „mūsų pasaulio“ vertybių sistemą, kuri nėra vien kosmografinė ar geografinė konstanta, bet gali būti projektuojama ir mikrokosmoso plotmėje (pvz., žmogaus kūne).

3 pav. Stounhendžo planas

Apie tai yra rašę nemažai religijos fenomenologų – R. Guėnonas, M. Eliade ir kiti. Sakralinio centro neišmanoma suvokti be *sacrum* (šventybės) sąvokos, pasak Otto, būdingos tik religijai, nes tik ji pažadina, sukelia įvairius religinius potyrius – *numinosum*. Jų išraiškos formos gali būti tiesioginės (pamaldumas, gestai, nuotaika ir pan.) bei netiesioginės, pakeičiančios *tremendum* (siauba) bei *mirum* (paslaptinę), kurioms priklauso įvairių materialių objektų sukelti potyriai (Zabulytė, 2005). Šitokią nevienodą Perkūno kulto intensyvumą baltų ir slavų kraštuose jis sieja su skitų ir graikų įtaka. Tačiau pačioje baltų šiaurėje – Latvijoje – Perkūno (ir kitų dangaus dievybių) kultas buvo pats stipriausias. Nevienodą atskirų dievų kulto populiarumą įvairiose baltų gyventose vietose, kaip ir visos senosios baltų pasaulėžiūros savitumą, daugiau lėmė ne išorinės, o vidinės priežastys (Vėlius, Beresnevičius, 2004). Galima teigti, kad sakralinė erdvė yra įvairiapusė žmogaus sąmonės ir antgamtinių vertybių sistema, kurią siekiama perkelti ir palikti ateities kartoms kaip dvasinį atramos tašką visose kultūrose. Todėl šios vietos įprasminamos ypatingai ir apsupamos vadinamosiomis auromis, suteikiami materialūs išraiškos elementai. Todėl galima teigti, kad sakralumo zona visuomet turi koki

nors ženklą, nesvarbu, ar tai akmuo, ar jau šventovė. Tačiau visuomet ji bus estetiškai žmogui patraukli, raminanti ir traukianti vietovė.

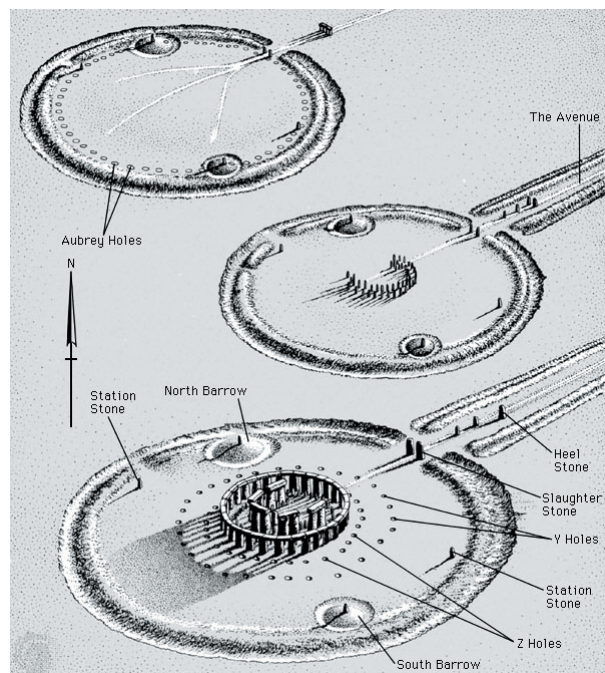
Kraštovaizdyje susiformavę sakralinių kompleksų tipai

Dėl žmonių nuolatinio siekio kurti vis ką nors nauja – kraštovaizdis labai keičiasi. Šie dalykai iš karto paliečia ir sakralinę erdvę. Todėl jos, anksčiau buvusios gamtoje natūraliai išiliejančios ir prisitaikančios, pamažu kito, tapdamos kontrastingomis aplinkai, o vėliau net ir kvartalų dalimis miesto urbanistinėje struktūroje.

Nagrinėjant pirmąjį istorijos raidoje vykstančius sakralinių erdvių vystymosi etapus, galima išskirti šiuos sakralinių kompleksų tipus: *primityvų* ir *pirminių*.

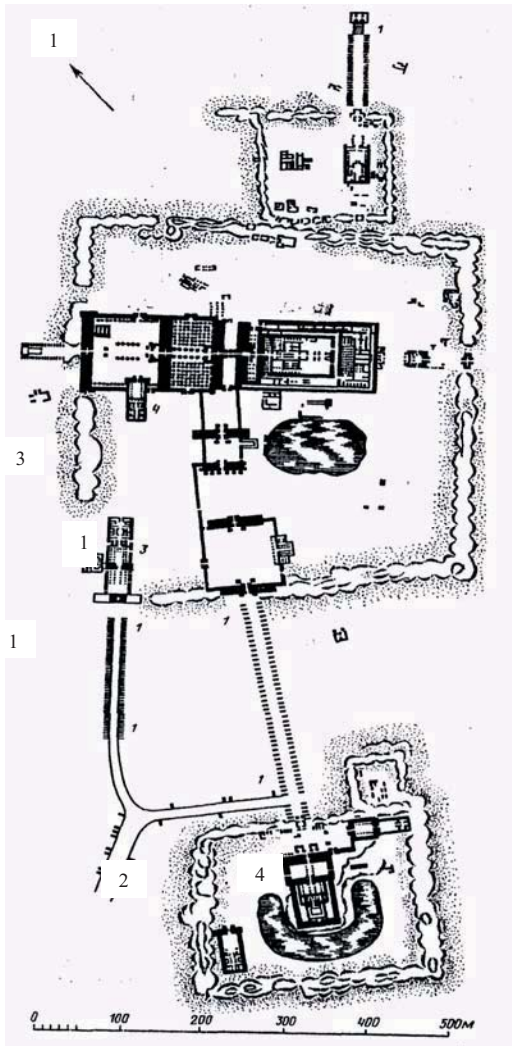
Primityviajame tipe tik formuojamas traukos centras, kuris dažniausiai būdavo ugniakuras arba aukuras aukoms aukoti.

Pirminis tipas jau sudėtingesnis. Apie sakralinę traukos centrą – ugniakurą ar aukurą – pradėdami statyti pirmieji laikantys elementai – stulpai iš vietinių ilgaamžių medžiagų ir įkomponuojami gamtoje. Kadangi tuo metu religijos sampratos struktūra sudėtingėja, ieškomas ir tobulinamas ryšys tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių. Tai akivaizdžiai perkeliama į kraštovaizdį. Iš senųjų statinių liekanų pavyzdžių galima suvokti, kad kiekvieno gamtovaizdyje projektuojamo elemento paskirtis buvo labai tiksliai parenkama pagal funkciją (4 pav.).

4 pav. Stounhendžas kraštovaizdyje
Perėjus į kitus istorijos raidos etapus, sakra-

liniai kompleksai suformuojami jau kaip sudėtingi monumentai, įlieti į kraštovaizdį. Sudėtingėja sakralinių kompleksų vystymasis pagal religijos tobulinimą. Tai labai akivaizdžiai matyti senajame Egipte (5 pav.).

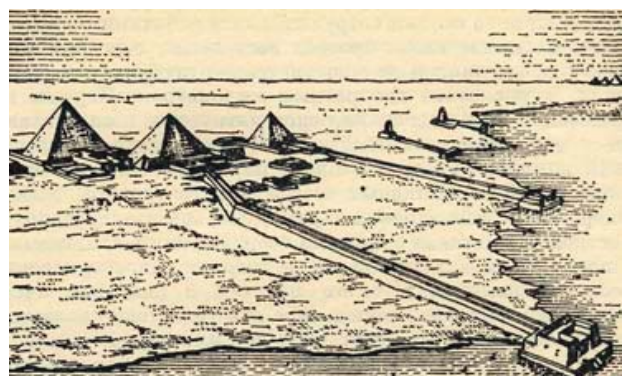
5 pav. Kanako ansamblis Tėbuose:

1 – Sfinksų alėjos, 2 – Mutų šventykla,
3 – Chonsu šventykla, 4 – Ramzeso šventykla

Monumentalusis tipas. Išsivysto sakralinių kompleksų *monumentalusis tipas*, kurį nulėmė labai kanonizuota Egipto religija. Pastatų statymui ir jų vystymui sudaromi kanonai, kurie stebina „išpiešimu“ į kraštovaizdį ir visu ritualo vystymu, susijusiu su aukščiausiu Egipto valdžia – Faraonu. Hierarchijos viršuje Faraonas – jis ir dievas, ir valdovas. Po jo seka kiti asmenys. Kuriamos elementarios griežtos geometrinės architektūrinių objektų formos. Kraštovaizdyje taip pat laikomasi griežtų geometrinių formų su labai aiškiai išdėstytu išplanavimu tiesių, kuriomis keliaujama per kraštovaizdį. Jo struktūroje pagrindinis traukos taškas – šventykla, po jos seka kelias link upės. Suformuojamas dar vienas statinys, iš kurio patenkama į Nilo upę (5 pav.). Gilinantis į

Egipto sakralinius statinius, jų planinį išsidėstymą kraštovaizdyje, galima daryti išvadą, kad sen. Egipte kiekvienam pastatui, susijusiam su religiniu centru, buvo suteikiama erdvė ir jis kompoziciškai įterpiamas į sakralinį kompleksą. Senojo Egipto sakraliniai kompleksai neapsiriboja vien tik sakralinio centro dalimi ir jo sakralumu, nes išsiplėčia (Cattaneo, Trišoni, 2005).

Planinėje struktūroje – kraštovaizdyje visas kompleksas išdėstomas kaip gija, kuri plėtojama pagal sukurtas senojo Egipto religijos sampratas ir kanonus. Matyti, kad savo laiku didžiąją piramidę supo šventykla ir trys mažosios lydinčios piramidės. Šventykla buvo rytų pusėje nuo piramidės. Visa tai buvo pastatyta iš Turo smiltainio. Šventykla turėjo kiemą su 38-iomis kvadratinėmis kolomis, 12 tokių kolonų buvo prieangyje. Apie 10 m. į abi puses nuo šventyklos buvo rastos 2 prieplaukos, iškaltos smiltainio akmenyje. Jose greičiausiai buvo laikomos saulės valtys. Trečia tokia prieplauka rasta kelio, vedusio į apatinę šventyklą, kairėje. Jos buvo tuščios (Замаровский, 1986). Taigi, žmonių kultūros progreso veikiamas kraštovaizdis pasipildė monumentaliais sakraliniais statiniais, kurie sudaro išsibarsčiusių statinių akcentą bei sukuria savitą kraštovaizdžio išpūdį, kuris apima ne tik pavienius statinius, bet ir jų kompleksus. Pačiuose sakraliniuose Egipto kompleksuose, siekiant estetiškai glaudžios sąsajos ir jas įgyvendinant, kuriami giminingų architektūrinių formų statiniai. Jie išdėstomi kraštovaizdyje pagal funkcijas numatytame kelyje (5a pav.), pvz., nuo Nilo kranto iki faraono amžinojo poilsio vietos arba kurios nors šventyklos. Tačiau visų sakralinių kompleksų pagrindinė gija yra Nilas. Kai kurios kompleksų dalys, savo laiku siaučiant kapų plėšikams, buvo išdraskytos (Элбрахт, 1984).

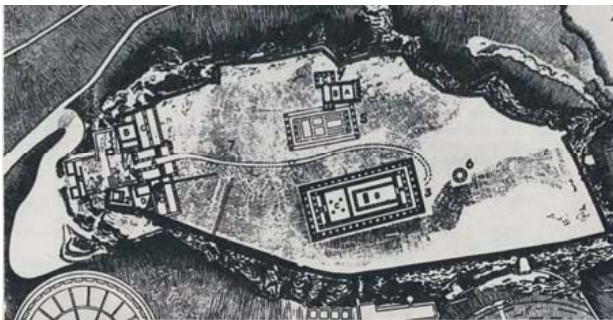

5a pav. Egipto sakralinių centrų išdėstymas kraštovaizdyje

Antikinis tipas. Kitoks sakralinių kompleksų komponavimas susiformavo senovės Graikijoje. Jis vadinamas *antikiniu*, arba *klasikiniu*, tipu.

Tai vienas iš brandžiausių ir gražiausių sakra-

linių kompleksų komponavimo kraštovaizdyje tipų. Toks geriausiai išsilaikęs sakralinis kompleksas – tai Atėnų Akropolis (6 pav.). Šiame komplekse puikiai išnaudotas reljefas. Kraštovaizdžio kompozicijai būdingas darnumas ir žaismingumas. Remiantis prof. J. Bučo kraštovaizdžio nagrinėjimais, sąveikaujant gamtinei ir socialinei-ekonominei sferai, kraštovaizdžio pobūdis kinta – formuojasi jo istoriniai tipai, nacionalinės bei lokalinės ypatybės.

6 pav. Akropolio planas Atėnuose:

- 1 – Propilėjai, 2 – besparnės Nikės šventykla,
- 3 – Partenonas, 4 – Erechtejonas,
- 5 – Herakliono pamatai, 6 – Atėnės altorius,
- 7 – Atėnės skulptūros vieta

Vadinasi, kraštovaizdis yra itin dinamiška sociogeosistema, kurios pagrindiniai bruožai: 1) struktūros ir išraiškos savitumas, 2) geosituacijos konkretumas, 3) kintamumas laiko ir teritorijos atžvilgiu, 4) socialinis tipiškumas ir 5) atmainų gausumas (Bučas, 1988). Šie istoriniai kraštovaizdžio kintamumo tipai iš dalies nulemti žmonių antropogeninių elementų sklaidos ir pateikia supratimą, kaip, vystantis šiems visiems ryšiams, sukuriamas toks originalus ir gražus sakralinis kompleksas. Naujų šventyklų statyba Graikijos miestų-valstybių etape ypač suklestėjo įkūrus V a. iki Kr. Atėnų jūrų sąjungą, kuriai vadovavo Atėnai. Pasibaigus graikų-persų karams, Sąjungos išdas iš Delo salos perkletas į Atėnus. Sąjungos nariai ir toliau privalėjo mokėti mokesčius, tarp jų ir metinį mokesť deivei Atėnei, kurį atėniečiai neteisėtai naudojo savo reikmėms. Taip atsirado galimybė sukurti Akropolį ir projektuoti naujas šventyklas šventoje kalvoje. Apie daugelį pastatų tuo metu senovės istorikas Plutarchas rašė: „Statomi nepakartojamo grožio ir dydžio pastatai, kurie atėnietį stebina statymo sparta“ (Соколов, 1968). Tad, remiantis istorinėmis žiniomis, galima teigti, kad tuo metu Akropolyje buvo labai gerų architektų ir rėmėjų, siekusių padėkoti dievams už užkariautas žemes ir įgytą statusą. Tad sakralinio komplekso paskirtis pradeda apimti

ir visuomenę, ne tik dvasininkiją. Žmonės galėdavo garbinti daug dievų. Todėl Akropolio kalvoje išsidėsto ne viena šventykla, o visas jų kompleksas ir prie jų statomi reikiamos paskirties pagalbiniai statiniai.

Lietuvoje susiklostę sakralinių kompleksų tipai

Sakraliniai kompleksai šiuolaikinio miesto urbanistinėje struktūroje išsidėsto palyginti komplikuotai dėl daugelio susiklosčiusių faktorių. Lietuvos atveju pagrindiniai faktoriai yra šie: užimama geografinė padėtis, gana sudėtinga istorinė raida, nulėmusi labai daug esminių lietuvių unikalios kultūros bruožų, esama ekonominė situacija. Pati archeologinė medžiaga liudija, kad Rytų Lietuvos šiaurės dalis baltų genčių buvo apgyventa pačiu ankstyviausiu jų kūrimosi būsimos valstybės teritorijoje laikotarpiu. Tačiau kaip daugelis baltų gyvenviečių dabartiniame areale, taip ir esančios aptariamoje teritorijoje, rašytiniuose šaltiniuose pradėtos minėti vėliau nuo XIII a., nors daugelyje iš jų, net ir neatlikus išsamesnių archeologinių tyrimų, aptikta pakankamai radinių, sudarančių objektyvias prielaidas teigti jas funkcionavus, vadinasi, ir įsikūrus gerokai anksčiau.

Rytų Lietuvos šiaurės dalies miesto tipo gyvenviečių raidą nuo XIII a. pagal jų įsikūrimo, įkūrimo ar pirmojo paminėjimo istorijos šaltiniuose duomenis galima suskirstyti į 4 pagrindinius laikotarpius:

- 1) iki XV a. pradžios (1410 m. Žalgirio mūšio – 1422 m. Melno taikos);
- 2) nuo XV a. pradžios iki pagal 1557 m. įstatymą vykdytos Valakų reformos realizavimo baigties;
- 3) nuo Valakų reformos baigties iki XVIII a. pradžioje vykusio karo pabaigos;
- 4) nuo šio karo pabaigos iki 1940 m. (Miškinis, 2005).

Remiantis šiais A. Miškinio sudarytais Lietuvos istoriniais tarpsniais, galima nustatyti, kaip Lietuvoje formavosi sakraliniai kompleksai ir apibūdinti jų tipus miestovaizdyje. Iki XV a. pradžios, remiantis archeologiniais duomenimis, Lietuvoje sakraliniai kompleksai neišstobulinti, tačiau atitinka pagonių religijos ypatumus, tiesa, apie juos žinių turime per mažai. Didžiausią įtaką sakralinių kompleksų formavimui padarė krikščionybės įvedimas Lietuvoje. Pradedami statyti gotikiniai pastatai: bažnyčios ir vienuolynai, kurie suformavo apie save aiškias ir naujas miestovaizdžio erdves. Tokiu būdu lietuvių sąmonėje pradėjo klostytis jau visai kitoks urbanizuotų teritorijų supratimų. Pavyzdys – Šv. Onos bažnyčia (7 pav.), Vilniuje Bernardinų vienuolynas (8 pav.) – to meto statiniai Lietuvoje (Drėma, 1991; Janonienė, 2010).

7 pav. Bernardinų ansamblio teritorija

8 pav. Bernardinų ansamblio teritorija kartu su šv. Onos bažnyčia sudaro sakralinį kompleksą

Įdomiausias sakralinio komplekso, formuojančio miestovaizdžio kompozicinį siluetą ir užstatymą, pavyzdys (9 pav.) rodo, kaip prasidėjo vidinių erdvių kūrimas, atribojant jas nuo išorinio pasaulio, tačiau išorę suformuojant taip, kad ji tampa traukos

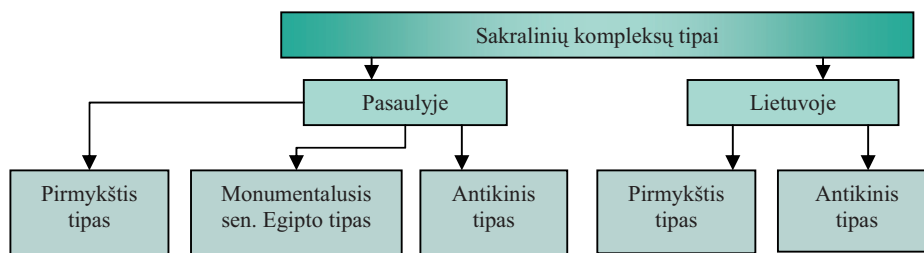
ir Dievo egzistencijos priminimu. Tai vienas aiškiausių kompozicinių erdvių elementų to meto Kauno miestovaizdžio siluetiniame formavime. Tokiu būdu išsaugomas sakralumo centras ir kuriamas dvasingumas, iškeliant vertikaliuosius centrinius tūrius ir ašis sakralinių kompleksų centriniuose statiniuose.

9 pav. Kauno senamiesčio siluetas su sakraliniu kompleksu – šv. Jurgio bažnyčia ir kunigų seminarija

Nuo XV a. pradžios iki Valakų reformos realizavimo baigties pradedami formuoti pirmieji aiškėni sakralinių kompleksų dispersiniai pasiskirstymai miesto kraštovaizdyje. Tad nuo Valakų reformos baigties iki XVIII a. pradžioje vykusio karo pabaigos Lietuvos miestų struktūroje nusistovi sakralinių kompleksų išsidėstymas, teikiantis kiekvienam miestui išskirtinį, tik jam būdingą kompozicinį užstatymą ir siluetus. Taip gimė unikalūs Vilniaus senamiestis su savo sakraliųjų centrų bokštais.

Sakralinių kompleksų tipų susiformavimo istorijos raidoje schema pateikta 10 pav.

10 pav. Sakralinių kompleksų schema

Išvados

1. Sakralinių kompleksų užuomazgą pradeda priešistorė, sukurdama sakralumo centrą, kuris vėliau tapo pagrindine sakralinio komplekso ašis ir dvasingumo pagrindas.
2. Pagoniškasis tikėjimas labai glaudžiai siejosi su gamta, todėl daugelis šventviečių buvo kuriamos

- natūraliai prisitaikant prie esamo kraštovaizdžio ir išnaudojant jo ypatingąsias vietas.
3. Kintant religijoms, tobulėja ir jų supratimas įprasminant ir ją išreiškiant statiniuose. Taip susiformuoja pirmieji vieningi sakraliniai kompleksai kraštovaizdyje.
4. Istorijos raidoje sakraliniai kompleksai labai ištobulėja, statomi ne tik religijai svarbūs statiniai,

bet ir su tos vietovės religijos puoselėtojų vykdoma veikla susiję pastatai. Taip atsiranda tikrąją sakralinio komplekso sampratą išreiškiantys pastatų visuma, iškomponuojanti į miesto (miestų) urbanistinę struktūrą.

5. Istorijos raidoje, kintant politiniams, ekonominiams ir socialiniams faktoriams, keičiasi sakralinių pastatų statymo tradicijos, išsiplėtimas ir stilius.

Literatūra

1. Bučas J., 1988, *Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės*. Vilnius: Mokslas.
2. Cattaneo M., a Trifoni J., 2005, *Unesco Pasaulio Paveldas Senovės Civilizacijos*. Kaunas: Šviesa.
3. Drėma V., 1991, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia, Vilniaus katedros rekonstrukcija*. Vilnius: Mokslas.
4. Janonienė R., 2010, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius: Aidai.
5. V. Megre knygų skaitytojų klubo laikraštis, 2005 m. vasario mėn. *Meilės erdvė*. Nr. 5.
6. Miškinis A., 2005, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*. II knyga. Vilnius.
7. Trinkūnas J., 2003, *Lietuvių pasaulėjauta: papročiai, apeigos, ženklai*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
8. Vaitkevičius V., 2008, Senosios Lietuvos šventvietės, arba gyva nutrūkusi tradicija. Kultūros paveldas <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/8_vaitkevičius.pdf> [2010-09-02].
9. Vėlius N., Beresnevičius G., 2004, *Lietuvių mitologija*. 3 tomas. Vilnius: Mintis.
10. Zabulytė J., 2005, Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Kultūrologija 12. Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos IV. *Vizualinės sakralinio centro išraiškos rytų ir vakarų kultūrose*. Vilnius.
11. Соколов Г. И., 1968, *Акрополь в Афинах*. Москва: Издательство «Просвещение».
12. Самаровский В., 1986, *Их величества пирамиды*. Москва: Наука.
13. Элебрахт П., 1984, *Трагедия Пирамид, 5000 лет разграбления египетских усыпальниц*. Москва: Прогресс.

THE TYPES OF RELIGIOUS COMPLEXES

Zina Masilionytė

Summary

The landscape landscaping relates to much discussion on public spaces: squares, parks, cosy quarters in a city. However building of religious complexes and spaces they form in urban structure are examined too little. This article presents the history of development of types of religious complexes and the evolution of sacral centres to the present structures in a city, what types of religious complexes formed in the cityscapes historically. This article presents several types of sacral complexes and reviews their historical development, as with development of human mind and origination of religion there formed sacred complexes. Some of them were formed as an outcome of specific religion-driven principles in a given area; they are of monumental type. In other areas, where human liberty and approach were formed differently, the sacral types have taken completely different principles of their formation. In that way they embraced not only the strata of clergy, but also the stratum of the layman. In other areas sacral centres expressed the relationship between human and nature. The concept of religious complexes and what types of them have been formed till the present day are introduced. This article aims to introduce the concept of religious complexes and the types of their formation as developed during the course of time. It is identified what religious complexes formed in an urban structure. Examples of how religious complexes evolved and developed in the course of history from the sacral centres to modern complexes fitting in the urban structure are provided. Lithuanian and foreign literary analysis helped to identify the types of religious complexes.

Keywords: landscape, religious complex, church, square, space, building.

SAKRALINIŲ KOMPLEKSŲ TIPAI

Zina Masilionytė

Santrauka

Kraštovaizdžio kraštovarkoje nemažai kalbama apie visuomenines erdves: aikštes, parkus, jaukius kvartalus mieste. Tačiau per mažai nagrinėta sakralinių kompleksų užstatymo ir jų formuojamos erdvės urbanistinėje struktūroje tema. Šiame straipsnyje pristatoma sakralinių kompleksų tipų vystymosi istorija, aiškinama, kaip kito sakralaus centro raida iki šiandieninių struktūrų mieste. Aptariami istorijoje susiklostę pagrindiniai sakralinių kompleksų tipai miestovaizdyje. Pateikiami keli sakralinių kompleksų tipai, nes, vystantis žmonių sąmonei ir pradėjus kurtis religijai, formavosi sakraliniai kompleksai.

Vieni jų susiformavo nulemti tam tikroje teritorijoje susiklosčius specifinėms religijos diktuojamiems principams. Tai monumentalūs tipai. Kitose teritorijose, kur žmonių laisvė ir požiūris formavosi skirtingai, sakraliniai tipai įgavo visiškai kitus jų formavimo principus. Tokiu būdu jie sujungė ne tik dvasininkijos sluoksnius, bet ir pasauliečių sluoksnį. Dar kitose teritorijose sakraliniai centrai atspindi žmogaus ir gamtos tarpusavio ryšį.

Straipsnyje supažindinama su sakralinių kompleksų samprata, aptarti jų susiformavimo tipai susiklosčiusioje istorijos raidoje. Išskirti sakraliniai kompleksai, susiformavę urbanistinėje struktūroje. Pateikiama jų pavyzdžių, kurie išsirotuliojo ir išsivystė istorijos raidoje nuo sakralaus centro iki šiuolaikinių kompleksų, įsiliejančių į urbanistinę struktūrą. Užsienio ir Lietuvos literatūros analizė padėjo išskirti sakralinių kompleksų tipus.

Prasminiai žodžiai: kraštovaizdis, sakralinis kompleksas, bažnyčia, aikštė, erdvė, pastatas.

Įteikta 2011-09-09